
IN MEMORIAM PhDr. OLGY SKALNÍKOVÉ, CSc. (11. 5. 1922 – 1. 3. 2012)

V prvním dni měsíce března česká etnologie ztratila svou nestorku PhDr. Olgu Skalníkovou, CSc., nezdolnou vědeckou pracovníci, která stála u zrodu novodobého zájmu české etnologie o městskou společnost, průmyslovou oblast a dělnictvo. Se smutkem přijímáme skutečnost, že můžeme již pouze připomenout její vklad do rozvoje české etnologie, vklad, jímž ovlivňovala náš obor po více než šedesát let.

Olga Skalníková začala studovat na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v roce 1947. Její prvotní volbou byl obor filosofie a estetika; zaměřila se na studium teorie tance s cílem stát se taneční kritičkou. Již po roce však své rozhodnutí změnila. Lákal ji osobní kontakt s živou, dynamicky se proměňující společností současnosti. Proto zvolila studium národopisu a historie, tedy studium disciplín, které chtěly oslovovat přítomnost. V její odborné práci pak záhy zvítězil národopis, jak byl náš obor tehdy nazýván.

Karierní nástup mladé Olgy Skalníkové na poli etnologie byl raketový. Již v roce 1951 se stala redaktorkou *Českého lidu* a tuto práci vykonávala po následujících jedenáct let (1951–62). V témže roce začala pracovat v právě založeném Kabinetu pro národopis ČSAV a v roce 1953 stála již u založení Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV. Zde postupně zastávala pozici vedoucí oddělení současnosti (1956–63), vědecké tajemnice (1963–67) a zástupkyně ředitele (1967–73). Svou práci v ústavu přerušila pouze v době, kdy spolu s manželem pobývala v Belgii (1958–59) a poté v Guineji (1961–62). Po odchodu z Ústavu pro etnografii a folkloristiku v roce 1976 jako stále mladá, energická a pracovní výkonná penzistka zaujala místo vědecké pracovníce v muzeu těžby zlata v Jilovém u Prahy a záhy v Národním technickém muzeu v Praze (1978–84). Ani po odchodu z této instituce se však nevzdala činnorodé práce. Využila pro ni i další dlouhodobý pobyt v zahraničí (Libanon 1993–96). Po následující léta nejen sledovala vývoj oboru, nýbrž vstupovala do něj také svou výzkumnou a publikační činností.

Olga Skalníková nebyla jen osobností české etnologie. Vstoupila také na pole mezinárodní. Byla členkou Stálé rady Mezinárodní unie antropologických a etnologických věd (1960–72). Její podíl na práci této mezinárodní instituce se váže i k světovým kongresům, které Unie pořádala. Na nich reprezentovala českou etnologii a prezentovala výsledky své vědecké činnosti (Paříž 1960, Moskva 1964, Tokio 1968, Dilí 1978, Williamburg 1998).

Odborný profil Olgy Skalníkové ovlivnila dvě různá akademická prostředí, do nichž vstoupila v době svého studia na filozofické fakultě. V historickém semináři Václava Husy se seznámila s montánní historií a získávala první zkušenosti s orální historií, v té době ještě koncipovanou jako sběr orálních pramenů lidové provenience. Zde se naučila kriticky pracovat nejen s písemnými prameny, ale i s ikonografickými prameny, které byly vytvořeny pro jiné než vědecké cíle. Byla vtažena do hledání nových metod heuristické práce, do hledání nových přístupů k datům shromážděným v terénu a do hledání interpretací těchto dat v nových souvislostech. V národopisném semináři Karla Chotka pak byla konfrontována se studiem malých lokálních skupin a malých societ, sledovaných z pozic pozitivismu, strukturalismu a evolucionismu. Práce v obou seminářích poznamenala její budoucí vědeckou dráhu.

Ovlivněna charismatickým Václavem Husou a dobovou euforií z programového sociálního vyrovnávání společnosti, orientovala se na problematiku způsobu života průmyslového dělnictva. České průmyslové dělnictvo chápala jako vnitřně stratifikovanou sociální vrstvu, která je nositelkou svébytného způsobu života vyrůstajícího z kulturních tradic české společnosti. Průmyslové dělnictvo interpretovala v jeho oborové i lokální rozmanitosti, současně však na něj nazírala jako na osobitý společenský protipól sociálně rozrůzněného obyvatelstva zemědělského. V době svých vědeckých počátků si Olga Skalníková zvolila specializaci z hlediska českého národopisu počátku padesátých let 20. století neobvyklou, novou a průkopnickou. Tomuto odbornému zacílení zůstala věrna po celou svou vědeckou dráhu, přestože se věnovala i jiným tématům. Ta v její vědecké práci znamenala pouze rozšíření problémových okruhů, nikoli opuštění zájmu o svébytnou sociální vrstvu českého obyvatelstva.

První profesní skupinou průmyslového dělnictva, na niž Olga Skalníková zaměřila pozornost, byli horníci. Inspirovala ji práce v semináři Václava Husy a také oslavy 700 let hornictví v českých zemích (1949). Disertační práci zpracovala na téma *Život a sociální poměry horníků na Příbramsku v druhé polovině 19. století* (1952). V následujících letech směřoval její zájem na Kladensko. V rámci širě koncipovaného týmového výzkumu, na němž se podílela již jako pracovnice

Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze, si zvolila otázku společenských vztahů a některých materiálních stránek života hornických rodin ve venkovských obcích tohoto důlního revíru. V počátečních fázích své badatelské práce vycházela metodicky ještě z pojetí klasických národopisných monografií. Přijetí zavedeného modelu národopisné monografie umožňoval sám terén – typické rozmístění hornického obyvatelstva ve vesnicích v blízkosti šachet. Novým byl vedle objektu studia i vysoký důraz kladený na společenské vztahy. Výzkumem Kladenska položila Skalníková základy nového pojetí národopisných monografií, pojetí orientované na aktuální současnost, ovšem současnost ukotvenou v kontinuitě žijících generací. Výsledky takto pojatého výzkumu byly prezentovány v týmové monografii *Kladensko: Život a kultura lidu v průmyslové oblasti* (1959), kterou editovala, a v její kandidátské práci *Národopisný obraz kladenských horníků koncem 19. a na počátku 20. století* (1961).

Montánní problematika zůstala stěžejní oblastí vědeckého zájmu Olgy Skalníkové po celou dobu její vědecké činnosti. Rozvíjela ji i v letech, kdy se podílela na přeformulování etnografického studia dělnictva na studium průmyslové oblasti a průmyslového města. Postupně ji zaujal důlní revír svatoňovický a průmyslová oblast ostravská. Týmové výzkumy v těchto oblastech, které v šedesátých letech koncipovala a vedla, kladly opět důraz na otázky společenského života. Do centra pozornosti se dostala také rodina, a to v širším kontextu otázek jejího fungování. Vlastní autorskou doménou Skalníkové ovšem zůstala společnost, společenské vztahy a široká škála společenských aktivit, jež se staly příznačnými pro život důlních a průmyslových oblastí.

V částečně odlišné výkladové poloze přistoupila Olga Skalníková k montánní problematice na konci sedmdesátých a na počátku osmdesátých let 20. století, v době, kdy se stala pracovnící Národního technického muzea v Praze. Tehdy si kladla především otázky dotýkající se hornických tradic a jejich přeměny. Zaměřovala se sice zejména na vývoj probíhající v 19. a 20. století, avšak respektovala i období starší. Osobitosti, které mapovala a analyzovala, se vztahovaly k hornické práci, práci žen v hornictví (1981), ke způsobu bydlení (1982), k obyčejové tradici a dalším stránkám hornické každodennosti (1977, 1985, 1989, 1990, 1998). Významná je její publikace *Pět století hornického kroje* (1986), v níž poprvé v uceleném pohledu podala výklad o vývoji pracovního, slavnostního a stejnokrojového oděvu horníků rudných a uhelných dolů v českých zemích. V pracích o způsobu života horníků, které vznikly v tomto období, Skalníková usilovala o formulování kulturní osobitosti této profesní skupiny v souvislostech její vnitřní sociální a etnické různosti. Svým celoživotním dílem Olga Skalníková

konstituovala montánní etnologii jako specifickou oblast vědeckého zájmu etnologů. Tato oblast však nezůstala v její odborné práci jedinou.

V šedesátých letech 20. století se Skalníková začala intenzivně zajímat o problematiku průmyslové oblasti (1965, 1969) a také problematiku města (1968). I v souvislostech takto definovaného objektu studia se ovšem zabývala především otázkami rodinného a společenského života (1964, 1968). Významné jsou její práce o sousedství a spolkovém životě. Sousedství pochopila jako specifický fenomén života města a domů hromadného bydlení (1969, 1981, 1990). Naproti tomu spolkový život interpretovala v sociálních souvislostech a ve změnách vázaných na ekonomický, politický a kulturní vývoj společnosti. Příznačné pro její výklad bylo zohlednění dichotomie sociálního subjektu a národní společnosti jako celku. Tento pohled znamenal osobité východisko pro studium města. Promítl se transparentně zejména do výkladů o společenském životě pražského dělnictva (1978, 1981, 1987). Studie věnované pražskému dělnictvu přinesly řadu nových pohledů. Z nich nejinspirativnější je právě analýza účasti dělnictva na národně-politickém životě české společnosti, rozpracovaná v kolektivní monografii *Stará dělnická Praha* (1981).

Zásadním přínosem jsou teoretické úvahy Olgy Skalníkové o výzkumu velkoměsta. Formulovala je v publikaci *K teorii etnografie současnosti* (1971), kterou vydala společně s Karlem Fojtíkem. V tomto dnes nespravedlivě téměř zapomenutém díle naznačila vodítka metodiky etnografického výzkumu města. Vypracovala tak ve své době v podstatě výjimečnou instrukci terénního výzkumu městských sídel.

Vědecký zájem Olgy Skalníkové byl vždy orientován především na český prostor. Přesto se dotkla i problematiky dalších zemí a kulturních oblastí. Spolu s týmem etnografů a folkloristů Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze cíleně připravovala výzkum Čechů v rumunském Banátu. Patřila k iniciátorům tohoto prvního z výzkumů krajanských komunit v zahraničí, které pracovníci ústavu projektovali. Podílela se na něm studiem těch stránek každodennosti, které se dotýkaly rodiny. Výsledky výzkumů z počátku šedesátých let 20. století publikovala v dílčích studiích (1962, 1963, 2009) a posléze v týmové monografii *České vesnice v rumunském Banátě* (1992). K problematice českých menšin v zahraničí se navrátila v devadesátých letech 20. století. Opět využila možnosti, které skýtal dlouhodobý soukromý pobyt v Libanonu. Zde vlastním terénním výzkumem sledovala postavení, způsob života a kulturní seberealizaci Češek provdaných za Libanonce, českých žen více či méně izolovaných od českého kulturního prostředí (1993–96). K etnografické práci využila i pobyt

své rodiny v Guineji (1961–62). Výsledky těchto výzkumů prezentovala také na mezinárodní půdě – na 1. afrikanistickém kongresu v Ghaně. Zájem o africký kontinent, vyvolaný životní situací, zůstal ve vědeckém díle Olgy Skalníkové jen okrajovou záležitostí. Dokresluje však její činnost a touhu po poznávání jiných kulturních specifik i za okolností ryze „mimopracovních“.

Olga Skalníková opustila řady etnologů v nedožitých devadesáti letech. Po více než šedesát let zasahovala do vývoje české etnologie. S jejím jménem zůstane spojeno nejen konstituování montánní etnologie a aktivní podíl na prosazení studia dělnictva, města a průmyslové oblasti v české etnologii, ale i práce na institucionálním zařazení české etnologie na počátku druhé poloviny 20. století.

K biografii Olgy Skalníkové:

- Klímová, Dagmar – Skalníková, Olga. 2007. „Skalníková Olga.“ Pp. 199–200 in Stanislav Brouček – Richard Jeřábek (eds.): *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Biografická část*. Praha: Mladá fronta.
- Meyer, Jiří. 2003. „Životní výročí montánní etnografky PhDr. Olgy Skalníkové CSc.“ In: *Studie z dějin hornictví* 32. Praha: Národní technické muzeum.
- Hrdá, Judita – Moravcová, Mirjam. 1992. „Jubileum PhDr. Olgy Skalníkové, CSc. (11. 5. 1922).“ *Český lid* 79, 1992: 275–277.
- Moravcová, Mirjam. 2003. „PhDr. Olga Skalníková, CSc. – jubilující.“ *Lidé města* 2003, 10: 154–157.
- Skalníková, Olga – Novotná, Lenka. 2007. „Jak se přihodí, že se žena pustí do hornictví.“ *Kladno Záporná* 2, 2007, 3: 29–31.

Mirjam Moravcová